

LEVELEK KISS JÓZSEF ÉLETRAJZÁHOZ

I. Itthon és külföldön

Kiss Józsefet 1876. május 1-én választják meg a temesvári hitközség jegyzőjének.¹ Még ebben az esztendőben jelenik meg verskötete (*Kiss József költeményei*. Bp., 1876.). A kettő összefügg. A hitközség elnöke, buziási Eisenstädter Ignác bankigazgató, segíthette hozzá.² Nemcsak ő. Kezünkben van egy levél, amelyből egy másik mecénás is kiderül. A levelet az azóta elhunyt Brauch Brunótól (Temesvár) kaptuk ajándékba.³ Benne köszönetet mond a költő az ismeretlen címzettnek s rajta keresztül egy „lelkes hölgynek” a 20–25 előfizetőért. A levél alatt ceruzával – idegen kézírással – a dátum: 1876. évben. Pontosabban is megjelölhetjük: Március 5 előtt.

Szövege így hangzik:

Igen tisztelt barátom!

Mondhatlanul jól esett az ön kedves levele. Azt hittem, hogy a lelkesedés már végképp kihalt az egész emberiségből, Ön jön és ellenkezőjéről győz meg. Fogadja ezért is legforróbb köszönetemet. Az előfizetők lassan gyűltek, de mégis gyűltek. A könyv nyomtatását megkezdjük. A nyomtatási költségek felét mindjárt kifizettem és most azon a ponton – kritikus ponton állok, hogy újra pénzt kérnék. Háládatlan világ! Nem elég, hogy a poéta ingyen dolgozik a szűkkeblű szerkesztőknek – még a nyomdászt is a maga zsebéből fizesse?

Mikor kedves sorait végigolvastam, (eszembe jutott)⁴ az a bizonyos parasztimádság: „Adjál esőt uram, de mindjárt!” Bizony, az a 20–25 öt prae numeráns nagyot fogna lendíteni

¹ SCHEIBER SÁNDOR – ZSOLDOS JENŐ: *Ó mért oly későn*. Bp., 1972. 31.

² ZSOLDOS JENŐ: *Korai fejezetek Kiss József életéből*. MIOK Évkönyve. 1971/72. 93. A kötetet a költő – az emancipáció kábulatában – JÓZSEF főhercegnek akarta ajánlani: „... A mély hódolattal aláírott Kiss József, a magyar költészet terén különösen balladái által ismert és hivatottnak elismert író, engedelmet kér, hogy legközelebb megjelenő költeményeit mély hódolata kifejezéséül Cs. Kir. Fenségednek dedicalhassa és megjelenvén, egy példányt személyesen átnyújthasson...” Kiss József magyar író (Budapest, VII. Dob utca 53. II. em. 16.). A lelkesedést lehűtő válasz a kérvény hátán így hangzik: „... Ő császári és királyi fensége ily nemű kérelmekkel való túlhalmozása végett a bentírt kérelmet nem teljesíti” (Antikvár könyvek katalógusa. X. Bp., 1976. 150. No. 450.).

³ SCHEIBER SÁNDOR: *Brauch Bruno*. ÚjÉlet. XXVII. 1972. 15. sz.

⁴ Itt jelölve a kimaradt állítmány helye, de nem pótolta a margón. A pótlást mi eszközöltük.

rajtam, és ön halhatatlanná tenné magát egy poéta szívében. ami, ha nem is sok, de mégis valami. Márczius 15-ikére megjelen kötetem. Szabad kérdezni, hogy mikorra számíthatok a pénzküldeményre? Ön nem fogja sajnálni a fáradságot, úgy-e bár és postafordultával megírja nekem? — Hálából mindjárt egy kis mutatóványt is küldök önnek. Szegény Tóth Edére írtam néhány kis versecskét; a harmadik így hangzik:

III.

Kicsordult könnyünk a kacaj miatt,
S te haláltusát vittál azalatt.

Darabodnál mulattunk szerfelett,
S te számláltad a kínos perczeket.

Felzúgott a taps dörgedelmesen,
Jött a rendező; „Szerző nincs jelen.”

Mikor lesz hát, ah, mikor? — Tudja ég!
Műved egész — csak pályád töredék!

Az egész a „Nefelejts”-ben lesz közölve.⁵ Nem akadt jobb helye. Que faire?

Ennyit maganról és most önről. Fogadja meleg, őszinte részvétem kifejezését azon súlyos veszteség fölött, mely önt sujtotta. Vannak, barátom, sebek, melyeket külsőleg gyorsan beforraszt az idő, de a forradás alatt még igen sokáig sajognak, és olykor-olykor egy-egy kínos pillanatban megújulnak, feltörnek. Az én anyám 15 évvel ezelőtt halt meg és én még mindig gyászolom. Azt hiszem, ha ő életben marad, nem szaporítom azon vague, bizonytalan existenciák számát, melyek korunk végzetes depravatiójára oly jellemzők. Ön pályavégzett ember és csak apát vesztett. Ez kevesebb.

Soraimat bezárva, kérem Önt, legyen szíves hódolatomat és tiszteletemet azon lelkes hölgynek bemutatni, ki érdekem-

⁵ Divat — Nefelejts. II. 1876. 10. sz. március 5; Temesi Lapok. 1876. március 5.

ben a gyűjtés sok ügyel-bajjal és különösen sok szóval járó tisztét annyi önmegtagadással elvállalni kegyeskedett.

Meleg baráti kézszorítással maradtam

Önnek híve:

Kiss József

(Dob utca 53. II. 16.)

Zsoldos Jenő azt írja Szász Károlyról, hogy „a Gyulai–Lévay–Szász-féle népnemzeti irány vezető egyénei közül egyedül ő kíséri figyelemmel a költő tevékenységét.”⁶ Szásznak Lévay Józsefhez írt levelei nem árulkodnak nagy szeretetről.⁷ Íme a Kiss József-re vonatkozó részletek:

„Palink költeményei megjelentek . . . Biztosíthatlak, hogy nem csak belyül szebbek a Kiss Józsefénél (a mit ugyan „ő” nem hiszen), hanem külsőleg is; gyönyörű elzevir kiadás” (1881. XII. 16.).

„Nevettem, hogy nem értetted el, miért említem én Kiss Józsefet Gyulai mellett.

Nem épen tehetségtelen zsidó fiú; de itt oly nagy lármát ütöttek vele a fiatal irodalomban, hogy versei s kivált balladái magasztalása igazán eget vert. Többi közt Rákosi Jenő (–ő) a Czukási Budapesti Hírlapjában egekig magasztalva azt írta róla a többi közt, hogy költői irodalmunkban ily nagybecsű kötet *rég óta* nem jelent meg s *egyhamar* nem is fog megjelenni. Én erre a V. U.-ban (méltányolva K. J. verseit érdemök szerint) azt írtam, hogy ő megfeledkezett arról, hogy Arany Toldi szerelme, Lévay és Vajda kötetei csak nem rég jelentek meg s legközelebről várhatók a Gyulai versei. Erre ő ráduplázott, hogy Arannyal nem akarja összemérni Kiss Józsefet, de Gyulainál több költőnek tartja, Vajdát ugyan jobbnak Gyulainál, de Kissnél alig, Lévay szelíd múzsáját pedig ne vegyük ily „erős” társaságba, mert nagyon meg találjuk szegényt lökdösní. Erre én is feleltem még valamit a V. U. mai számában.

⁶ ZSOLDOS JENŐ: I. m. 95.

⁷ Ezek a levelek a Ráday-könyvtárban találhatóak.

Másfelől a Kiss J. verseit a Franklin igen szépen állította ki s ezt is nagyon emlegették a lapok.

Ezekre céloztam én levelemben, különben Kiss Józsefet nem is emlegetném egy nap Gyulaival.

Bocsássa meg Apolló, hogy tettem” (1881. XII. 18.).

„Reclamat csapni, Kiss Józsefként, 1000 előfizetőre: erre mi már öregek vagyunk s nem is elég népszerűek” (1882. VI. 28.).

Ugyanekkor Theodor Gomperz, a klasszikus filozófusok nagynevű történetírója, felfigyel rá. *Az ár ellen* német fordítása olvastán ezeket a sorokat veti papírra Bécsben 1882. június 29-én feleségének Alt-Ausseeba:⁸

„Die scheussliche Affaire von Tisza-Eszlár will mir nicht aus dem Sinn; dahinter scheint eine teuflische Machination zu stecken, und der Himmel weiss, was mit Hilfe boshafter Agitatoren und dummer ungarischen Richter noch daraus werden kann. Neulich kam mir ein Blatt des Pesther Lloyd in die Hand mit dem Gedicht eines Juden (Josef Kiss — aus dem Ungarischen übersetzt), worin die Worte vorkommen:⁹

Du wehrst Dich? Was, Du reizest noch?

Du duldest still? O feiger Wicht!

Du seufzest? Schämst Du Dich denn nicht!

Der Dichter wendet sich dann an sein unschuldiges, sanft schlummerndes Kind und spricht die Furcht aus, dasselbe werde ihm einst dafür fluchen, dass er ihm das Leben gegeben. Und so weiter und so weiter! The affair haunts me like a bad dream, von dem man immer glaubt, er müsse im nächsten

⁸ THEODOR GOMPERZ. *Ein Gelehrtenleben im Bürgertum der Franz-Josefs — Zeit*. Auswahl seiner Briefe und Aufzeichnungen, 1869–1912, erläutert und zu einer Darstellung seines Lebens verknüpft von HENRICH GOMPERZ. Neubearbeitet und herausgegeben von ROBERT A. KANN. Wien, 1974. 133. (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philos.-Hist. Klasse. Sitzungsberichte, 295. Band).

⁹ Pester Lloyd. XXIX. 1882. No. 174. jún. 26. Gegen den Strom. L. még KUBINSZKY JUDIT: *Politikai antiszemitaizmus Magyarországon* (1875–1890). Bp., 1976. 98–99, 251.

Augenblick verschwinden. Aber man erwacht und man schläft ein, und der Spuk will immer nicht von uns weichen.”¹⁰

II. A Hét szakácskönyve

Néhány évvel ezelőtt még azt írtuk: „E Kiss József szerkesztette szakácskönyvre nem tudtunk ráakadni. Valószínűleg meg sem jelent.”¹¹

Azóta megkerült egy példánya az OSzK-ban. Címe: „A Hét szakácskönyve. A Hét pályázatára beérkezett recipékből. Összeállította Emma asszony. Bp., A Hét kiadása. 1902.”

Ezzel kapcsolatos az alábbi levél, amelyet a költő bizonyára Széchy-né Lorenz Jozefához intézett. Róla ez olvasható a szakácskönyv előszavában (6. l.): „valamennyiök előtt Széchy-né Lorenz Jozefa úrnő, az elmés, művelt és finom írónő, kinek vagy négy tuczat jobbnál s érdekesebb receptet köszönhetik s azonkívül e könyv összeállításánál is meghálálhatatlan segítséget.”

Így hangzik a levél, amely a Hét papírján íródott:

Nagyságos Asszonyom!

A jury Önnek ítélte a rózsacsokrot, és én boldog vagyok, hogy ezennel átnyújthatom. Személyesen illett volna, tudom. De én beteg vagyok és a szobából ki nem mehetek. A szakácskönyv, mely pár nap múlva meg jelenik, külön méltatja Nagyságos Asszonyom buzgalmát és konyhaművészetét.

Fogadja gratulációmat és üdvözlésemet.

Igaz tisztelője
Kiss József

Közli: SCHEIBER SÁNDOR

¹⁰ Magyarul így hangzik: „A szörnyűséges tisztaeszlári esetet nem tudom feledni. A háttérben pokoli machináció rejtezhet, s csak az Isten tudja, hogy gonosz agitátorok és ostoba magyar bírák segítségével mivé fejlődhet. Nemrégiben kezembe került a Pester Lloyd egy száma egy zsidónak a versével (Kiss József – magyarból fordítva), amelyben e szavak fordulnak elő:

Ha védekezel – ingerelsz,
Ha szóltan tűröd – gyávaság!
Feljajdulsz: érzékenykedel.

A költő ezután ártatlan, szelíden szendérgő gyermekéhez fordul, s annak a félelmének ad kifejezést, hogy a gyermek egyszer még megátkozta azért, hogy életet adott neki stb. stb. Az eset rossz álomként kísért, amelyről azt reméljük, hogy a következő pillanatban szertefoszlik. De felébredünk és elalszunk, a kísértet azonban nem tágit mellőlünk.”

¹¹ SCHEIBER SÁNDOR – ZSOLDOS JENŐ: Id. m. 121.